

Az intézmények és a fejlődési pályák változatossága

Beszámoló az Intézményi és politikai sokszínűség és ennek szerepe a gazdasági fejlődésben című konferenciáról

Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kar–EACES–az MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága–Új Intézményi Közgazdászok Magyarországi Társasága
–Információgazdaság és Identitás OTKA Tudományos Iskola,
Debrecenben, 2003. november 3–4.

A tudományos szimpózium lehetőséget kínált hazai és külföldi kutatók számára, hogy az új gazdasági jelenségekkel és a globális kihívásokkal kapcsolatos folyamatok háttéréről és magyarázatáról eszmét cseréljenek. A plenáris ülés három rangos kulcselőadása mellett további három szekcióban 18 előadás hangzott el a két nap alatt, élénk vitáktól kísérve. A konferencia előadásainak rövid szemlézése során arra törekedtünk, hogy a legjellemzőbb kulcsgondolatokat és vezérfonalakat összegyűjtsük a beszámolóinkban.¹

Daniel Daianu, az Európai Összehasonlító Gazdasági Társaság korábbi elnöke, Románia korábbi pénzügyminisztere előadásának alapkérdése – „Hogyan érvényesül e sokszínűség, illetve hogyan zajlik az intézmények versenye?” – nem egyszerűen az intézmények, hanem az intézmények diverzitásának a gazdasági fejlődésben betöltött szerepére vonatkozott: az intézményi változatosságának meghatározó tényezői közül mindenképpen ki kell emelnünk az ideológia és vele szoros kapcsolatban álló értékek szerepét,² hiszen éppen ez az a terület, ahol az intézményi megközelítés továbbfejlesztheti a racionális döntéshozatal kereteit. Az előadó szerint a társadalmi értékrend és a gazdaságpolitika kölcsönhatása az állam gazdasági szerepvállalásának ciklikusságát is felveti, ahogyan ezt az amerikai és az európai tapasztalatok sejtetni engedik.

Az elmúlt fél évszázad gazdaságpolitikai gondolkodásának történetéből és a csatlakozásra váró országok tapasztalataiból az előadó szerint levonhatjuk azt a következtetést, hogy újra kell értelmeznünk mindazt, amit a gazdasági fejlődés meghatározóiról gondoltunk, azokra a nem jelentéktelen eredményekre építve, amelyeket eddig a gazdasági elmélet és a gazdaságpolitikáról gyakorlat elért. Az újraértelmezés megköveteli azonban, hogy az „új elméletek” eredményeit se hagyjuk figyelmen kívül. Az endogén növekedés-elméletnek nevezett igen szerteágazó irányzat rámutatott, hogy ha a gazdaság bizonyos szektoraiiban a csökkenő hozadék nem általános, kialakulhatnak többszörös egyensúlyok, amelyek között van „jó” és „rossz”, és a rossz egyensúly is lehet stabil (az alulfejlettség csapdája). Rávilágított továbbá a neoklasszikus növekedéselméletben eddig ismeretlen olyan tényezők szerepére, mint tulajdonjogok megfelelő védelme vagy a közszféra feddhetetlensége (*Murphy–Schleifer–Vishny* [1993]). Az előadó szerint az új paradigmához

¹ Ez természetesen óhatatlanul szubjektív, mert a terjedelmi és tudásbeli korlátok megakadályoznak bennünket abban, hogy az elhangzottakról teljességre törekvő bemutatást adjunk. Bár a módszerünk óhatatlanul is sajátos álláspontot tükröz és vitatható eredményhez vezet, meggyőződésünk szerint jól adja vissza a kétnapos tudományos tanácskozási legfontosabb gondolatait, szélesebb körben is megismerendő tételeit, elképzeléseit.

² E tényezők szerepére az institucionalista közgazdaságtan kiemelkedő alakja, *Douglass North* több helyen is rámutatott (például *North* [1992]).

hozzá kell tartoznia a globális kormányzás (*global governance*) és nemzeti szintű gazdaságpolitika formálására való képességnek és elkötelezettségnek (*policy ownership*). E két elv gyakorlatba való átültetése teremtheti meg az összhangot a nemzeti és a globális szint között, bár mint azt az előadó egy kérdésre válaszolva kifejtette, neki sincs konkrét megoldása arra, hogy ki képes és alkalmas olyan nemzetközi (globális) közjóságot megteremteni, mint a stabilitás és a biztonság.

Silvana Malle, az OECD nem tagállamokkal foglalkozó közgazdasági főosztályának vezetője és a Veronai Egyetem professzora előadásának középpontjába két egymásra épülő kérdést állított. Számítanak-e egyáltalán az intézmények a gazdasági fejlődés szempontjából, és ha igen, átültethetők-e a más környezetbe? Ami az első kérdést illeti, az erre vonatkozó kutatások válasza nem egyértelmű. Az ellenvélemény legfontosabb érvei szerint sokkal inkább a kezdeti erőforrás-allokáció, illetve a földrajzi elhelyezkedés számít, és nem az intézményi környezet. Más megfogalmazásban: az intézményi környezet endogén, azaz közvetlenül az intézmények befolyásolják a gazdasági teljesítményt, ezeket viszont a gazdaság kezdeti feltételei formálják. Ezt az ok-okozati viszonyt azonban az egyszerű regressziós elemzések nem képesek kimutatni. Az egymásnak ellentmondó statisztikák tükrében talán levonható az a következtetés, hogy egyik sarkított vélemény sem igaz. Sokkal inkább a gazdasági feltételek és az intézmények egymásra hatása az, ami meghatározza a gazdasági teljesítményt. Ez viszont már átvezet a következő kérdéshez, tudniillik, hogyan kell meghonosítani a már sikeres intézményeket egy más feltételek között működő gazdaságban. Ebben a folyamatban viszont – érvelt az előadó – aktív szerepet kell játszania az államnak. Azok a receptek, amelyek fejlett gazdaságokra jól illenek, nem biztos, hogy működnek egy olyan környezetben, ahol más az „intézményi lehetőségek határa görbéje” (*Djankov és szerzőtársai* [2003]). A kívülről transzplantált intézményeknek azonban „kongruensnek kell lenniük az »öshonos« (*indigenous*) intézményekkel is, amit ugyanolyan nehéz elérni, mint bármely társadalmi szintű „finomhangolást”. Ez a nézet – amely tehát szemben áll az előbbi aktivista véleménnyel – nemcsak az államnak, de a tanácsadó közgazdásznak is szerényebb szerepet szán az átalakulási folyamatban (*Boettke–Coyne–Leeson* [2003]). Az előadó azonban sokkal kevésbé pesszimista. Szerinte a kongruencia elérhető egyrészt nyílt politika vitával, másrészt a kormány elkötelezett, reformokat nyíltan vállaló gazdaságpolitikájával.

Csaba László, a CEU a BKÁE és a Debreceni Egyetem professzora a „kínai csodát” vizsgálta. Tekinthető-e a kínai modell a vegyes gazdaság (amely még mindig jellemző a nyugati gazdaságokra nyilvánvaló korlátai ellenére is) alternatívájának? Vagy konkrétan fogalmazva meg a kérdést: fenntartható fejlődési utat jelent-e a kínai piaci szocialista modell. Az összehasonlító gazdaságtani megközelítés absztrakciós szintje lehetővé teszi, hogy a stilizált tényekre koncentrálna, a térben és időben több-kevesebb távolságra (valaha) létező modelleket összevegye egymással, és általános következtetésekre jussunk. A nep Szovjet-Oroszországnak, a titói öngazgatási rendszer Jugoszláviájának és az új gazdasági mechanizmus Magyarországnak modelljeiből levonható következtetések egy irányba mutatnak: a piaci szocializmus instabil egyensúly, amely csak speciális exogén körülmények megléte mellett tartható fenn. Ha ezek megváltoznak, a rendszer valamelyik stabil (konzisztens logikájú) egyensúly felé mozdul el: vagy visszarendeződik klasszikus szocializmussá, vagy piacgazdasággá alakul. Kína esetében a speciális körülmények (a hagyományos decentralizáció, a kereskedő szellem fennmaradása és a kínai kulturális közösség határokon átnyúló szerepe) egyrészt megmagyarázzák a rendszer viszonylag hosszú ideje tartó fennmaradását, másrészt demisztifikálják is azt. Nincs semmiféle csoda – érvelt Csaba László –, ha a fentiekben túl figyelembe vesszük még a viszonylagos elmaradottságból adódó felzárkózási hatást és a szocialista országokra jellemző adattorzulást, nem marad semmi megmagyarázhatatlan Kína gazdasági teljesítményében. Ez

azonban nem teszi koherenssé a rendszert. A reformok ugyanis nem változtatják meg alapvetően, csak módosítják e rendszer „genetikus programját” (Kornai [1993] 338. o.), alapos vizsgálatral a bukás továbbra is kiolvasható belőle.

Az Intézményépítés a változó üzleti környezetben címet viselő első szekcióban az előadások felfűzhetők – szerteágazó témájuk dacára – egy fő gondolati szál köré: hogyan változnak, vagy hogyan kellene változniuk a mikro- és makroszintű intézményeknek ahhoz, hogy a technológiai környezeti változásokhoz hatékonyan alkalmazkodjanak. A szekció levezető elnöke *Mihályi Péter*, a CEU és a Veszprémi Egyetem egyetemi tanára, társelnöke pedig *Vince Edwards*, a Center for Resaerch into East European Business elnöke, a Ljubljanai Egyetem vendégprofesszora volt.

Joseph Windsperger (Bécsi Egyetem Üzleti Tudományok Központja) előadásában, amelyet kolleganőjével *Maria Jell*-el készített, tanulmányukon alapult, azt vizsgálták, hogy mi határozza meg a reziduális tulajdonjogok (*residual income rigths*) eloszlását egy adott irányítási formában. Az elméleti hipotézisek kialakításának kiindulópontja az ezzel foglalkozó irodalom hiányossága. Több magyarázatot is kínál ugyanis arra, hogy milyen tulajdonosi struktúrák alakulhatnak ki és miért, viszont nem magyarázza meg azt, hogy mi határozza meg a reziduális tulajdonjogok eloszlását egy adott tulajdonosi struktúrán belül. Az előadók a tulajdonosi jogok és a monitoringköltségek szempontjait mérlegelve, fogalmaztak meg két hipotézist, és vizsgálták azt a magyar fuvarozó ágazatban. Első hipotézisük szerint a sofőr reziduális tulajdonjoga pozitívan korrelál a „immateriális eszközeinek” mennyiségével, ez utóbbin a hayeki értelemben vett tudást, a „helyi feltételek, speciális körülmények ismeretét” értve. A monitoringköltségek elmélete alapján viszont ezek növekedésével együtt a reziduális tulajdonjogok is növekednek. A statisztikai próbák – bár viszonylag kis mintát (120 kamionsofőrt) alapul véve – alátámasztották a hipotéziseket.

Garai László a Szegedi Egyetem Gazdaságpszichológia Tanszékéről és *Köcski Margit*, az Infident kutatócsoport tagja a státusra való törekvés összeegyeztethetőségét vizsgálták az általuk pénzre való törekvésnek nevezett motivációval, amely a kapitalizmus klasszikus szakaszára jellemző. A státusra való törekvést a szerzők racionális viselkedésként fogják fel: a kitüntetettebb státus ugyanis olyan tranzakciókat tesz elérhetővé, amelyek egyébként nem lehetségesek. Ezért racionális lehet egy státus elérésére egyéb javakról lemondva erőforrásokat áldozni. A kérdés csak az, hogy mennyi az optimális mennyiség a státusba való beruházásnak. Ehhez azonban valahogyan mérnünk kell a kiemelkedő társadalmi identitás mértékét is. A szerzők ezért bevezették a kiemelkedő társadalmi identitás értékének mutatóját az információ mérése Rényi Alfréd és mások által kialakított módszereinek analógiájára. Ennek és a státusok megszerzésére fordított erőforrások mértékének ismeretében összehasonlíthatjuk a státust a pénzbeli ösztönzőkkel. A szerzők álláspontja szerint fontos hangsúlyozni azt, hogy az emberi szükségletek minősége helyett a közöttük fennálló kapcsolatot állítsuk a vizsgálatok középpontjába.

A. H. Roslan és *M. Mustafa* (malajziai Utara Egyetem) tanulmánya a tradicionális társadalom átalakulásának szociális oldalára koncentrált: a hagyományos társadalmakkal együtt ugyanis az azok által létesített szociális háló is megszűnik, felvetődik tehát a kérdés, hogy ekkor az államnak kell-e ezt helyettesítenie. A társadalmi védőhálót tágabban kell értelmeznünk, mint ahogy az a legtöbb ország gazdaságpolitikájából lesűrhető lenne: olyan állami beavatkozásként kell meghatároznunk, amely arra irányul, hogy csökkentse a globalizáció által megnövelt kockázatokat. A szerzők alapos elemzés alá vették a gyorsan növekedő (1960 és 2000 között az átlagos növekedési ráta több mint 6 százalékos) maláj gazdaságot és a tradicionális család szerepét átvenni próbáló állami társadalmi védőháló hatékonyságát. Levonható az a következtetés, hogy a maláj gazdaság és társadalom szerkezete olyan irányban változik (öregedő népesség, átalakuló társadalmi nor-

mák, gyorsan változó külső környezet és ebből következően nagyobb külső sokkok lehetősége, valamint a változás irányába ható, erősödő politikai nyomás), amely elégtelenné teszi a mai szociális megoldásokat. A tradicionális, informális háló leépülésével párhuzamosan Malajzia kormányának – érveltek a szerzők – kulcsszerepet kellene vállalnia az új, modern szemléletű szociális háló kiépítésében.

Kocsis Éva, a BKÁE egyetemi docense a vállalati tudásmegosztás hazai trendjeiről számolt be egy a hazai vállalatvezetőkkel készített mélyinterjúkon alapuló nemzetközi empirikus felmérés tanulságait felhasználva. A vegyes vállalatokban zajló tanulási folyamatnak különféle metódusai léteznek a koordinációs mechanizmusok szerint (piaci, hierarchikus, kölcsönös segítségadás). Fontos és lehetséges megkülönböztetni az egyéni tanulást a szervezeti tanulástól, ami egy kollektív jelenség a vállalatok életében.

Ujhelyi Mária, a DE KTK adjunktusa a vezetők szerepét vizsgálta a szervezeti változás folyamatában. Egy regionális vállalati kutatás is megerősítette azt a menedzsmenttudományi elméleti következtetést, hogy a demokratikus vezetői stílus eredményesebb a paternalisztikus, autokratikus felfogással szemben. A sikeres változásmenedzsmenthez nyílt kommunikáció szükséges manipuláció helyett, támogatás és képzés a munkatársaknak a kényszerítés helyett, valamint a beosztottak aktív bevonása a felülről vezényelt reformdiktatúra helyett.

A bizalom közgazdasági jelentőségét vette górcső alá *Tóth László*, az Információgazdaság és Identitás Tudományos Iskola kutatója. Az új gazdaság információalapú termékei és szolgáltatásai alapvetően új fogyasztási dilemmákat vetnek fel: nincs lehetőség ugyanis meggyőződni a javak minőségéről és jellemzőiről a vásárlás előtt. A bizalmi elv alkalmazása nélkül sokkal bonyolultabbak és költségesebbek lennének a gazdasági tranzakciók, egyre nagyobb szerephez jut tehát a különféle típusú együttműködések kialakításában. Habár a bizalom közgazdasági szerepét már a klasszikusok is hangsúlyozták, meghatározó jelentőségre csak a tudásgazdaság radikálisan új viszonyrendszerében tett szert ez a tényező.

A Nemzeti politikák szerepe a globalizálódó világban elnevezésű második elnöki teendőt Csaba László és *Meyer Dietmar*, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem professzora látta el. *Ádám Zoltán*, a Kopint–Datorg kutatója és a Debreceni Egyetem doktori hallgatója a külföldi működőtőke-áramlások és az állami gazdaságirányítás szövetvényes kapcsolatrendszerét vizsgálta a poszt szocialista átmenet folyamatában. Az állami szerepvállalás autonómiája és kiterjedése alapján kategorizálta és hasonlított össze a kelet-közép-európai országokat, amely jellemző kihatással volt a külföldi szakmai befektetőkkel szemben tanúsított magatartásra. Jellegzetes példának bizonyult Szlovénia és Magyarország összevetése: az eltérő intézményi struktúrák (például az érdekképviseleti csoportok és munkaadói kamarák szervezettsége és alkuereje) és az állami gazdaságpolitika stratégia eltérései (Magyarország a mikroszféra reformjával, míg Szlovénia a makrostabilizációval kezdett neki az 1990-es éveknek) meghatározták a beáramló tőke mozgásterét és a privatizációs stratégiát is.

Szanyi Miklós, az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének munkatársa előadásában egy új magyar befektetésösztönzési politika szükségességét hangsúlyozta. Az 1990-es évek második felében tapasztalható gazdasági fejlődés exportvezérelt volt, és komoly mértékben támaszkodott a külföldi szakmai befektetők investícióira. Az utóbbi időszakban megváltozott a külföldi működőtőke makrokörnyezete, amely új kihívásokat támaszt a gazdaságpolitikával szemben. A meginduló explicit és rejtett profitrepatriálás, a termelékenységjavulástól elszakadó bérnövekedés miatt romló versenyképesség, az instabil globális politikai viszonyok alapjaiban megváltoztatták Magyarország befektetői megítélését. Az ország természetesen nem mondhat le a felzárkózást megalapozó tőkebeáramlásról, ezért új kezdeményezésekre van szükség a humán tőke és infrastruktúra eurokonform

fejlesztésének területén, amelyek hosszabb távon helyreállíthatják a tőkevonzási képességünket.

Komáromi György, a Veszprémi Egyetem oktatója előadásában azt vizsgálta, hogy volt-e az elmúlt évek során buborék a magyar tőzsdén. A buborék tradicionális definíciója megfelelő kiindulópont lehet egy ilyen vizsgálathoz. A BUX 1995 és 2003 közötti alakulásában két csúcspont azonosíthatunk, amelyeket az előbbi definíció által megjelölt öt kritérium alapján vizsgált az előadó. A kritériumok közül a leginkább vitatható a spekuláció szerepének hangsúlyozása a buborék kialakulásban. Hiszen a spekuláció és a befektetés a tőzsdei kereskedelemben alapvetően ekvivalens. A definíció tehát kiegészítésre szorul. Az előadó szerint ahhoz, hogy hasznos megállapításokhoz jussunk a buborékokra vonatkozóan, szélesebb perspektívából kell róluk képet alkotnunk: azok makro-, illetve realgazdasági következményeit is meg kell vizsgálnunk.

A globalizálódó pénzpiacok felvetette dilemmákról beszélt a konferencián *Csányi Tamás*, a Dunaiújvárosi Főiskola munkatársa. A vagyon dematerializálódása, a pénzforgalom virtualizálódása, amelyek a robbanásszerű technikai fejlődés és a pénzügyi innovációk ösztönöznek, újabb kihívások elé állította a tradicionális elméleti modelleket. Egy új, egységes világválta kialakulásának lehetőségei és kilátásai is felvázolódtak röviden a konklúziók kapcsán.

Meyer Dietmar (BKÁE) a talán legfontosabb termelési tényező, a humán tőke térségbeli helyzetét tárta fel az uniós kibővülés utáni helyzetben. Rámutatott arra, hogy az eltérő társadalmi és gazdasági fejlettségű régiók között a humán tőke újraelosztása nemcsak a munkaerő fizikai vándorlása révén valósulhat meg, hanem az információs technológiák alkalmazásával más módokon is (például a távmunka). Egy játékelméletben használt egyszerű modell segítségével illusztrálta a kialakuló munkaerő-piaci helyzetet, amelynek alapján a jövőre vonatkozóan azt a következtetést vont le, hogy az új tagállamoknak a realkonvergencia érdekében még egy ideig meg kell védeniük a humántőkekészletüket a jelenlegi tagországok elszívó hatásától. A közkeletű vélekedéssel ellentétben tehát az előadó amellet érvelt, hogy a terület teljes megnyitásának és liberalizálásának az elhatalosítása elsősorban a csatlakozásra várók érdeke lenne.

Jankovics László, a DE KTK tanársegédje a közös európai valuta magyarországi átvételére meghirdetett hivatalos terv megvalósíthatóságát és optimalitását elemezte. Jóllehet, a gazdaság szerkezetét és az európai beágyazottságát tekintve Magyarország a többi közép-kelet-európai országgal együtt érettnek tekinthető a közös valutára, a maastrichti kritériumok elérése még komoly áldozatokat kíván a későbbiekben. E nehézségek vállalása ugyanakkor nemcsak azért célszerű és kívánatos, mert az euró bevezetésére a csatlakozási szerződés is kötelezi a tagjelölteket, hanem amiatt is, mert a szakmai konszenzus szerint tartós többletnövekedést generál, és az inflációnak és államháztartási hiánynak a feltételek teljesítéséhez szükséges csökkentése egyébként is megfelel az ország érdekeinek.

Mike Károly, a BKÁE doktorandusza *Nagy Balázssal*, a Miniszterelnöki Hivatal munkatársával közösen írott tanulmányukat ismertette Debrecenben. Az előadás a magyar Polgári Törvénykönyv jelenleg is folyó újrakodifikálása apropóján végezte el a kárrendezéssel kapcsolatos jogi előírások közgazdasági elemzését, különös tekintettel az amerikai szabályozásban bevett intézménynek számító „büntető kártérítésre”. Ekkor a kárösszeget jóval meghaladó mértékű bírság megfizetésére kötelezik a vétkes felet, amelynek optimális szintjét és elméleti megalapozottságát is vizsgálta a tanulmány. Végző következtetésként az előadó a kiemelkedő mértékű kártérítések magyarországi meghonosítása mellett érvelt, hiszen elrettentéssel hatékonyan meg lehet előzni a károkozást, és a prevenció végső soron a törvényi szabályozás legfőbb általános célja.

A felgyorsult technológiai fejlődés hatása az intézményekre és a gazdaságpolitikára

címet viselő szekcióban hat előadást hallgathattunk meg. A levezető elnöki szerepet *Török Ádám*, a Veszprémi Egyetem egyetemi tanára, a társelnököt, pedig *Xavier Richet*, a Sorbonne egyetemi tanára látta el.

Ion Stancu, *Tudor Nistorescu*, a Craiovai Egyetem oktatói arra a kérdésre keresték a választ előadásukban és *Catalin Mihail Barbuval* közösen készített dolgozatukban, hogy mi lehet az optimális stratégiája egy olyan mezőgazdasági vállalkozásnak Romániában, amely főként földműveléssel foglalkozik. Ehhez mindenekelőtt szemügyre kell vennünk a környezetet, amelyben a vállalat működik – beleértve annak jogi, politikai, gazdasági, szociális, kulturális és technológiai oldalát –, de figyelembe kell vennünk azt is, hogy a román mezőgazdaság komoly átalakuláson ment keresztül már eddig is, és a folyamat korántsem tekinthető lezártnak. Önmagában az, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aktív népességen belüli arány az elmúlt 13 évben 27,5 százalékról 40,8 százalékra nőtt, jelzi a román mezőgazdaság problémájának súlyát. A környezeti elemzés alapján megfogalmazhatjuk, hogy melyek egy sikeres mezőgazdasági vállalat tulajdonságai, melyek a siker szükséges feltételei, és milyen e vállalat fenntartható fejlődése, amely a termelési orientációtól a piaci orientáció felé vezet.

Négyesi Áron, a DE tudományos segédmunkatársa előadásának középpontjában a minőség mérése állt: a tudásgazdaság körülményei között a hagyományos indexek nem megfelelően fejezik ki a fogyasztói jólétben bekövetkezett változást.³ Mivel az indexek volumen- és árindexekké való dekomponálása korántsem egyértelmű, az előadó szerint jobb, ha indirekt módon közelítjük meg a problémát. Ekkor – a mennyiségi indexet a volumenindex és az árindex hányadosaként szemlélve – feladatunk a megfelelő árindex megtalálása. Az áttekintett módszerek közül talán a legfigyelemreméltóbb az úgynevezett hedonikus módszer. E szerint a termék tulajdonságok (karakterisztikák) halmaza. Így ha képesek vagyunk néhány alapvető tulajdonságot azonosítani, a tulajdonságok és a piaci ár közötti regresszió segítségével kiszűrhetjük az árból a minőség okozta változásokat.

A harmadik szekcióban vizsgált kérdések közül központi helyet foglalt el a vállalat és a környezete viszonyának értelmezése. Intézmények-e az üzleti kapcsolatok – tette fel a kérdést prezentációjában *Mandják Tibor*. A Bordoux Business School és a BKÁE kutatója az úgynevezett interaktív modell alapján értelmezte az üzleti kapcsolatokat. E modell szerint a technológiával, struktúrával, stratégiával és az individuumok értékrendszerével jellemezhető szervezetek közötti interaktív folyamatot a rövid távú cserék sorozatára épülő hosszú távú kapcsolatokkal képzelhetjük el. E kapcsolat természetesen nem egyedülálló, ezért befolyásolja a középszintű környezet. Az üzleti kapcsolatok azonban nem közvetlenül a környezetbe ágyazódnak, hanem az úgynevezett atmoszférába, amely a résztvevők hatalmával, függőségével, várakozásaival és kooperációjával jellemezhető. E modell vizsgálata és az empirikus elemzések alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy bár intézménynek nem tekinthetők, az üzleti kapcsolatokat az intézmények alakítják.

Az üzleti kapcsolat tehát még nem vállalat, de már nem is piac. Ahhoz, hogy a piac és a vállalat jegyeit ötvöző belső hibrideket megértsük, ki kell terjesztenünk a williamsoni trichotóm struktúrát – érvelt *Kapás Judit*, a DE KTK docense. A tudásgazdaság ezen új típusú vállalata leginkább az eltűnő autoritási viszonyokkal, elhalványuló határokkal és a koordinációs mechanizmusok újszerű kombinációival jellemezhető. E megértési folyamatot, amely végül a vállalat, a hálózat és a piac általános elméletéhez vezethet el, nagyban segítheti, ha az általa bevezetett vállalatszerűség fogalmára támaszkodunk. Ez utóbbi azt mutatja meg, hogy az irányítási formák ideáltípusainak tulajdonságai milyen mértékben vannak jelen. Ennek segítségével a vállalat különböző típusait úgy értelmezhetjük, mint amelyek a vállalatszerűség különböző fokozatait valósítják meg. Ebben az értelme-

³ Részletesebben lásd *Négyesi* [2003].

zésben a belső hibridek olyan speciális struktúrák (mutáns vállalatok), amelyek a tudás-gazdaságban komparatív előnnyel rendelkeznek.

A vállalaton belüli erőforrás-allokáció egy új szemléletmódját mutatta be *Rózsa Andra*, a DE KTK tanársegéde. A nyolcvanas években kifejlesztett reál opciós megközelítés a második világháború után kialakult tőkeköltségvetési és stratégiai tervezési szemléletet egyesíti. A reálopció nem más, mint a nem pénzügyi eszközökbe és forrásokba implicit módon beépült „rugalmasság”, amely lehetővé teszi, hogy a vállalat váratlan jövőbeli eseményekre reagáljon. Ennek segítségével új módon értelmezhetjük a *just-in-time* rendszereket. Nevezetesen, tudásalapú vagy képességalapú implicit stratégiaként, stratégiai beruházásként. A stratégiai beruházások, technológia és a vállalati stratégia kapcsolatát reálopcióként szemlélve, levonhatjuk azt a következtetést is, hogy nem elég, ha egy vállalat a *just-in-time* rendszereknek csak a technológiai oldalát szemléli, mint azt több sikertelen *just-in-time* is mutatja szerte a világban.

Az előadások kivonatai, illetve a teljes szövegek elolvashatók a konferencia hivatalos honlapján (<http://www.econ.klte.hu/rendezvenyek/konferenciak/index.html>).

Hivatkozások

- BOETTKE, P. J.–COYNE, C. J.–LEESON, P. T. [2003]: The Indigenous Path to Development. Institutional Stickiness and the Failure of Development Economics. Working Paper, No. WPE 03.03., George Mason University.
- DJANKOV, S.–GLAESER, E. L.–LA PORTA, R.–LOPEZ-DE-SILANES, F.–SCHLEIFER, A. [2003]: The New Comparative Economics. NBER Working Paper No. w9608.
- KORNAI JÁNOS [1992]: A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan. Heti Világgazdaság Kiadói Rt., Budapest
- MURPHY, K. M.–SCHLEIFER, A.–VISHNY, R. [1993]: Why Is Rent-Seeking So Costly To Growth. American Economic Review, Vol. 83, No. 2. 409–414. o.
- NÉGYESI ÁRON [2003]: Hogyan mérjük az új gazdaságot? A termékminőség változásának számbavétele árindexek segítségével. Közgazdasági Szemle, 11. sz. 988–1001. o.
- NORTH, D. C. [1992]: Institutions, Ideology and Economic Performance. The Cato Journal, Vol. 11, No. 3. 477–488. o.

Czeglédi Pál–Jankovics László